

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Českého národního korpusu

Matematická lingvistika – filologie

Josef Š i m a n d l

**Dnešní stav skloňování substantiv
takzvaných typů kámen a břímě**

The present state in declension of Czech nouns
belonging to types *kámen, břímě*

T E Z E

doktorské disertační práce

vedoucí práce: prof. PhDr. František Čermák, DrSc.

2008

V češtině existují dvě skupiny substantiv, mezi neživotnými maskuliny typ *kámen*, mezi neutry typ *břemeno/břímě*, které kolísají mezi tvrdým a měkkým skloňováním. Jádrem obou těchto skupin jsou staroslověnské n-kmeny. Odrazem starobylých koncovek souhláskových kmenů jsou tvary v dnešní češtině pokládány za měkké (v případě Gsg *-e* to platí jen povrchově).

Poznámka: Pracovně budu (ve shodě s disertací) také v tezích používat označení „n-kmeny“ pro obě skupiny, reprezentované substantivy *kámen* a *břemeno/břímě*, v současném jazyce. Dnešní stav jejich tvarů nikterak neztotožňuji s dávnou deklinací, ale krátké a souhrnné pojmenování pokládám pro textaci za výhodné. „Kolísáním n-kmenového typu“ nebo „n-kmenovým kolísáním“ pak označuji stav, kdy v genitivu jsou – ať v jakémkoli vzájemném poměru – u maskulin koncovky *-e* a *-u*, u neuter *-e* a *-a*; v dativu a lokálu mají dnešní n-kmeny *-i* a *-u*. Lokál *-ě* mezi rysy charakterizující n-kmeny jako celek nepatří, ani u neuter, jimž ho příručky podle vz. město připisují šmahem, ani u maskulin.

Během vývoje nabyly n-kmeny také koncovek tvrdých, pro plurál všeobecně, pro singulár v různém rozsahu. Různý rozsah uplatnění tvrdých koncovek konstatovala pro maskulina Havránkova-Jedličkova Česká mluvnice i Šmilauerova Nauka o českém jazyku, ale z pozdějších popisů v mluvnicích a slovnících se i tento prvek vytratil. Neutra typu *břímě* se vždy popisovala jako skloňovací typ, kde všechna substantiva sdílejí dublety v genitivu a dativu a tripletu v lokálu. Popis byl unifikován, u některých substantiv (*třmen*) se s měkkými variantami přestalo počítat, přestože v úzu jsou dosud živé. Popis podávaný v jazykových příručkách vycházel z předpokladu, že vývojový proces přijímání tvrdých koncovek stále pokračuje; proces byl však přeceněn a předjímal se vývoj, k němuž dosud nedošlo.

Předložená disertace popisuje stav kolísání podle dostupných dat o současném úzu. Zdrojem dat pro základní popis byl reprezentativní korpus současné češtiny SYN2000; v té době nebyl jiný k dispozici. Poznatky z něho jsem konfrontoval s dalšími korpusy (včetně uživatelského subkorpusu SYNod2000). Tam, kde nebylo dost dokladů nebo dokonce žádné doklady z korpusu SYN2000, zapojil jsem do zkoumání data podle internetu, pro jehož vytěžování a prezentaci materiálu jsem vyvinul metodu, která je v disertaci blíže popsána a ilustrována příkladem vyhodnocování nálezů vyhledávače. Vývojový aspekt kolísání zčásti osvětlují doklady z diachronního korpusu DIAKORP (doplňené elektronickou excerpcí z dalšího diachronního materiálu, který je připraven pro rozšiřování tohoto korpusu); osvětluje ho také

elektronická excerpce z Bible kralické (1613), která představuje korpus sui generis, velké kolektivní překladatelské dílo a jazykový formativ pro řadu následujících staletí. Pro popis variantních tvarů ve sledovaných pádech – genitiv, dativ a lokál singuláru, u neuter také podíl a funkce krátkých tvarů jako *břímě* – jsem vytvořil popisný aparát, který předvedu níže.

Prvotní ohledání podle korpusu SYN2000, která všechna substantiva vykazují n-kmenové kolísání, ukázalo, že pro neutra je třeba počítat také se substantivy *vřeteno* a *koleno*. Konfrontace s retrográdním slovníkem ukázala, že mužské n-kmeny se zásadně liší od středních v tom, že zakončení *-eno* je specifitější, zatímco substantiv zakončených na *-en* je více a procentní podíl n-kmenů je mezi nimi slabší. Prozkoumal jsem maskulina na *-en*, která jevila známky kolísání, a našel jsem mezi nimi některá, která jsou zasažena n-kmenovým kolísáním zčásti (*pupen*, *prsten*).

Zkoumání prokázalo (a) u maskulin zcela okrajové postavení genitivu s koncovkou *-a* a lokálu s koncovkou *-ě*: oba tvary kodifikace uvádí u substantiva *ječmen*; (b) u neuter neadekvátnost uvádění tvrdých tvarů a zejména tvrdého genitivu s koncovkou *-a* na prvním místě. Zejména však se ukázalo, že tvarové varianty „n-kmenů“ ve zkoumaných pádech nelze popsat pro celou skupinu maskulin/neuter uvedením skloňovacího vzoru, protože situace jednotlivých jmen je pád od pádu různá.

Poměry ve zkoumaných pádech jsem na základě dat o úzu popsal na této pětistupňové škále:

- 1 – měkká varianta je monopolní, marginální tvrdá má frekvenci ≤ 5 %
- 2 – měkká varianta je majoritní, minoritní tvrdá má frekvenci $\langle 5,1-39,9 \rangle$ %
- 3 – rovnovážný stav: obě varianty mají ekvipolentní frekvenci $\langle 40-60 \rangle$ %
- 4 – tvrdá varianta je majoritní s frekvencí $\langle 60,1-94,5 \rangle$ %, měkká je minoritní
- 5 – tvrdá varianta je monopolní s frekvencí $> 95,0$ %, měkká je marginální

U jednotlivých substantiv – nyní uvedu jen jádro n-kmenů, bez substantiv kolísajících jen zčásti, substantiv, jejichž skloňování se zpravidlnilo, a substantiv zastaralých – jsem pro zkoumané pády zjistil tyto škálové hodnoty:

maskulina	Gsg	Dsg	Lsg	
				-ě
<i>hřeben</i>	2	4	3	

<i>ječmen</i>	1	3	2	
<i>kámen</i>	1	2	1	
<i>kmen</i>	1	2	2	
<i>kořen</i>	2	3	2	
<i>křemen</i>	1	3	1	
<i>plamen</i>	1	2	1	
<i>pramen</i>	2	2	2	
<i>prsten</i>	4	5	5	
<i>řemen</i>	3	4	3	
<i>třmen</i>	4	5	5	
neutra				
<i>břemeno</i>	2	4	5	
<i>koleno</i>	4	4	5	ano
<i>písmeno</i>	2	4	5	ano
<i>plemeno</i>	1	2	2	
<i>rameno</i>	2	2	1	
<i>semeno</i>	1	3	2	
<i>temeno</i>	2	2	1	
<i>vemeno</i>	2	3	2	
<i>vřeteno</i>	3	4	4	

Tento stav je do té míry pestrý, že najdeme nejvýš dvojice slov téhož rodu, které jsou na tom v tvarech stejně, a takové dvojice jsou jen tři: maskulina *kámen*, *plamen* (1-2-1), *prsten*, *třmen* (4-5-5), neutra *rameno*, *temeno* (2-2-1). Mezi všemi zkoumanými slovy je jediné, *pramen*, jehož podíl měkkých tvarů v jednotlivých pádech se nemění a zůstává vysoký (2-2-2).

Při souborné charakteristice situace v jednotlivých pádech vycházím z toho, že pokud mají u téhož substantiva dva z pádů stejný stupeň, vyčnívá ten zbývající; pokud jsou stupně vesměs různé, je jeden z pádů se jeví jako „nejtvrdší“ a jeden jako „nejměkčí“. Potom má nejměkčí genitiv 5 z 11 maskulin a rovněž 5 z 9 neuter; je to tedy i pád nejvíce uchovávací měkké tvary (celkově víc u neuter); právě v tomto pádu ovlivňují n-kmeny některá další substantiva. Je také třeba poznamenat, že genitiv je ze zkoumaných pádů nejlépe doložený, nejfrekventovanější, a tedy má také největší formativní sílu, která se projevuje na substantivech k n-kmenovému kolísání jen inklinujících (právě poměry ve svém genitivu), stejně jako na substantivu, u něhož se podle poměrů v dativu a lokálu zdá, že jeho příslušnost k n-kmenům slábne (*třmen*). Naproti tomu dativ je pád užívaný (po vokativu) nejméně. Skutečnost, že novější tvary se nejvíc prosadily u frekvenčně nejslabšího pádu, jehož tvary pro některá substantiva v některých zdrojích dat jsou doložena hapaxy nebo vůbec ne, mluví pro to, že klíčem, který vysvětluje specifické kolísavé chování n-kmenů a jeho vývoj pomalejší, než jaký by se předpokládal, jsou ustálené obraty. Dativ vyšel jako nejtvrdší

u 7 maskulin (ta se tedy zdají tvrdnout v dativu výrazněji) a 2 neuter. Lokál má poměry nejméně přehledné: u maskulin nevyšel jako extrémní ani jednou, u neuter vyšel třikrát jako nejtvrdší, ale také dvakrát jako nejměkčí.

Dospěl jsem k následujícímu popisu pro mluvnické:

a) maskulina

Skupina substantiv typu *kámen* zahrnuje 10 substantiv *hřeben, ječmen, kámen, kmen, kořen, křemen, plamen, pramen, řemen, třmen*. Není to typ skloňovací; tvary těchto substantiv nelze popsat uvedením vzoru platného pro celou skupinu. V plurálu mají tato substantiva koncovky podle vz. hrad. Pokud jde o singulár, Isg *-em* odpovídá oběma vzorům; Vsg odpovídá vz. stroj; NAsg se zdá odpovídat spíš vz. hrad, ale další tvary mu odpovídají jen částečně.

V GDLsg totiž tato substantiva využívají měkkých koncovek podle vz. stroj (*socha z kamene, náčelník kmene, se psem na řemeni*) a zčásti i tvrdých koncovek vz. hrad (*závada na řemenu*). Jejich vzájemný poměr je různý u jednotlivých substantiv, v jednotlivých pádech, někdy i při různých lexikálních významech. Detailní informace o distribuci tvarů je třeba čerpat ze slovníku. Jádrem této skupiny jsou substantiva starých souhláskových kmenů (*kamy, kamene*), která během staletí buď už ve staroslověně, nebo až ve staré češtině nabyly NAsg *-en* a začala přecházet k nejčastějšímu vzoru tvrdých inanimat, jímž je vz. hrad. Tento proces však nebyl nikdy dokončen a tvar Lsg *-ě* (známý z lidové písně *husy jsou v ječmeně*) se v současném jazyce u maskulin nevyužívá, stejně jako Gsg *-a*. Kolísání v koncovkách je trvalý stav. Vliv trvale kolísajících substantiv se v úzu projevuje slabším kolísáním některých dalších domácích inanimat na *-en* v Gsg (např. *pupen, prsten: pupenu, občas i pupene; prstenu, občas i prstene*).

b) neutra

Skupina substantiv typu *břemeno* (*břímě*) zahrnuje 8 substantiv *břemeno, písmeno, plemeno, rameno, semeno, temeno, vemen, vřeteno*. Není to typ skloňovací; tvary těchto substantiv nelze popsat uvedením vzoru platného pro celou skupinu. V plurálu mají tato substantiva koncovky podle vz. město. Pokud jde o singulár, Isg *-em* odpovídá oběma vzorům; NAVsg odpovídá jednoznačně vz. město, ale v GDLsg se užívají, mnohdy převážně, tvary podle vz. moře (*váha břemene, ve tvaru písmene U, na rameni měl pušku*); jindy převažujetvrký tvar *podobný plemenu horských koz*. Vzájemný poměr obojích tvarů je různý u jednotlivých

substantiv, v jednotlivých pádech, někdy i při různých lexikálních významech. Detailní informace o distribuci tvarů je třeba čerpat ze slovníku. Jádrem této skupiny jsou substantiva starých souhláskových kmenů (*brěmę, brēmene*). Původní krátké podoby NAVsg se uchovaly jen u některých substantiv v ustálených obrazech (*proradné ženské plémě, nabídnout dámě rámě*) a v obrazných vyjádřeních (*břímě závazků, rámě spravedlnosti, sémě/símě pochyb*). Proces přijímání tvrdých koncovek, které by odpovídaly Nsg *-eno* a vzoru město, nebyl nikdy dokončen, přičemž koncovka Lsg *-ě* se uplatňuje jen okrajově (*na rameně* vedle mnohem častějšího *na rameni*). Kolísání v koncovkách je trvalý stav. Pod vlivem této skupiny substantiv v úzu částečně kolísá i Gsg některých dalších substantiv na *-eno*, a to většinou v profesní sféře: ve školství *tvary zájmene já* vedle mnohem častějšího *tvary zájmena já*, ve sportu *zranění kolene* vedle mnohem častějšího *zranění, poranění, operace kolena* (pocit'uje se tu analogie se substantivem *rameno*, s nímž *koleno* sdílí v plurálu zvláštnosti označení párových částí těla). V úzu také ojediněle dochází k ohýbání krátkých podob, pocit'ovaných jako jiné slovo, podle vz. moře (*zbavil se tíživého břímě*) nebo dokonce kuře.

Pokud jde o slovníky, nabízí disertace přehled celkového stavu kolísání pro každý pád každého substantiva jak v obsahu, tak v nadpisech příslušných oddílů. Notace tohoto přehledu je spjata s aparátem pro škálové poměry takto: Při stupni 3 je namísto popis typu „A i B“ / „B i A“ // „A/B“ „B/A“ – s tím, že pořadím je vhodné vyjádřit skutečnou frekvenci. Stupňům 2 a 4 odpovídá „A, řidč. B“ / „A (B)“, resp. v opačném sledu. Řešení stupňů 1 a 5 může být různé podle poslánání příručky: buď se uvede jen varianta monopolní, anebo se v náročnějším, detailnějším popisu uvede „A, vzácně B“ / „A ((B))“, resp. v opačném sledu.

Popis podávaný obsahem disertace vypadá takto:

- hřeben:** Gsg *hřebene* (*hřebenu*), Dsg *hřebenu* (*hřebeni*), Lsg *hřebeni/hřebenu*
ječmen: Gsg *ječmene* (*ječmenu*), zast. a lid. ((*ječmena*)), Dsg *ječmeni/ječmenu*, Lsg *ječmeni* (*ječmenu*), zast. ((*ječmeně*))
kámen: Gsg *kamene* ((*kamenu, kamena*)), Dsg *kameni* (*kamenu*), Lsg *kameni* (*kamenu*)
kmen: Gsg *kmene* ((*kmenu*)), Dsg *kmeni* (*kmenu*), Lsg *kmeni* (*kmenu*)
kořen: Gsg *kořene* (*kořenu*), Dsg *kořeni/kořenu*, Lsg *kořeni* (*kořenu*)
křemen: Gsg *křemene* ((*křemenu*)), Dsg *křemenu/křemeni*, Lsg *křemeni* (*křemenu*)
plamen: Gsg *plamene* ((*plamenu*)), Dsg *plameni* (*plamenu*), Lsg *plameni* ((*plamenu*))
pramen: Gsg *pramene* (*pramenu*), Dsg *prameni* (*pramenu*), Lsg *prameni* (*pramenu*)
řemen: Gsg *řemene/řemenu*, Dsg *řemenu* (*řemeni*), Lsg *řemeni/řemenu*
třmen: Gsg *třmenu* (*třmene*), Dsg *třmenu* (*třmeni*), Lsg *třmenu* ((*třmeni*))

břemeno (*břímě*): Gsg *břemene* (*břemena*), Dsg *břemenu* (*břemeni*), Dsg *břemenu* (*břemeni*)

koleno: Gsg *kolena* (*kolene*), Dsg *kolenu* (*koleni*), Lsg *koleně* (*koleni*), ((*kolenu*))

písmo: Gsg *písmene* (*písmena*), Dsg *písmenu* (*písmeni*), Lsg *písmenu* (*písmeni*),
((*písmeně*))

plemeno (*plémě*): Gsg *plemene* (*plemena*), Dsg *plemeni* (*plemenu*), Lsg *plemeni* (*plemenu*)

rameno (*rámě*): Gsg *ramene* (*ramena*), Dsg *rameni* (*ramenu*), Lsg *rameni*

semeno (*sémě/símě*): Gsg *semene*, Dsg *semeni/semenu*, Lsg *semeni* (*semenu*)

temeno (*témě*): Gsg *temene* (*temena*), Dsg *temeni* (*temenu*), Lsg *temeni*

vemeno ((*vémě*)), Gsg *vemene* (*vemena*), Dsg *vemeni/vemenu*, Lsg *vemeni* (*vemenu*)

vřeteno: Gsg *vřetena/vřetene*, Dsg *vřetenu* (*vřeteni*), Lsg *vřetenu* (*vřeteni*), ((*vřeteně*))

Bylo by ovšem třeba přihlížet k významové diferenciaci, která je v disertaci popsána, nakolik ji bylo možné vysledovat: např. *ženské plémě/plemeno*, ale jen *plemeno skotu*; připomenuté *se psem na řemeni* (spíše), ale (spíše) *závada na řemenu*. O tvarech n-kmenů při různých lexikálních významech nelze činit obecné závěry. Čím specifičtější je totiž předmět zkoumání, tím slabší data o úzu získáme. Zato o účasti n-kmenů ve frazémeh a tautolexémických obratech, vytvářejících kontinuum mezi volnými a frazematickými spojeními (typ *případ od případu*, *kámen po kameni*), platí, že v nich jasně převažují měkké varianty. Pravděpodobně jsou to právě obraty více či méně ustálené, které po staletí udržují v úzu měkké tvary; tento faktor dokáže velmi dlouhodobě brzdit důsledné přijetí novějšího a pravidelnějšího paradigmatu a u n-kmenů udržuje kolísavý stav.

Ze zkoumání minulého a dnešního kolísání n-kmenů vzešly nové pohledy na možnosti vývoje jazyka. Výchozí stav ve staroslověnštině byl takový, že u maskulin nebyl krátký nominativ (typu *kamy*) pravidlem, takže vlastně byla zdánlivě homogenní skupina kolísavá už tehdy. Rozpadající se deklinace souhláskových kmenů nepochybně představovala periferii skloňovacího systému. Ale jazyk je polycentrický, je to systém subsystémů, z nichž každý má vlastní centrum a vlastní periferii. Tak si můžeme vysvětlit, jak je možné, že skupina n-kmenů během vývoje mění složení, a to nejen tak, že některá substantiva skupinu opustila (podle Gebauera např. *stupeň*), ale i tak, že jiná substantiva (např. *pupen*, *koleno*) k ní jeví afinitu danou analogiemi: např. *koleno* patří stejně jako *rameno* mezi substantiva označující párové části těla, která jako zvláštnosti v plurálu uchovávají staré duálové tvary (*na ramenou*, *na kolenou*).

Vývojové procesy v jazyce, přestože se zdá, že mají předem určený výsledek, nemusí být dovršeny ani po tisíci letech. Tak je tomu u n-kmenů s přijímáním novější tvrdé deklinace. Období, kdy se zdá, že převládá nový, pravidelnější stav (Bible kralická tíhla k měkkému genitivu a ostatním tvarům tvrdým; obrozenci preferovali tvrdé tvary), může být vystřídáno dalším obdobím kolísání. Jazyk se nebojí jisté míry entropie. Jeho život není v dodržování skloňovacích paradigmat, ale spíš v reprodukování starých vyjadřovacích způsobů, starých ustálených obrátů, přestože obsahují tvary novějšímu paradigmatu neodpovídající.

Gramatický popis je modelování jazyka. Saussurovskou *langue*, kterou přímo nazírat nelze, konstruuje nad *parole*, která vykazuje kromě náběhů k systémovosti také značnou míru nesystematičnosti – a hlavně ani *parole* nelze pozorovat vcelku. Korpusová lingvistika významně posunula vpřed možnosti zkoumat velké vzorky parole snadno dostupným způsobem. I s reprezentativním korpusem však zkoumáme vzorek úzu: to je jeden z důvodů opatrnosti při interpretaci korpusových statistik a měr. Druhým důvodem je nutná účast kvalifikované intuice při modelování. Ve sporu o lingvistiku, která využívá korpusy jako zdroje dokladů, a lingvistiku korpusy inspirovanou (*corpus driven*, korpusem řízenou/poháněnou) by spíš mělo jít o kalibraci rovnováhy mezi nezbytným respektem vůči datům o úzu na straně jedné, vědomím, čím je dána jejich omezená výpovědní hodnota, na druhé a modelovací intuicí na straně třetí.

Ertlova teorie dobrého autora, odečteme-li její dobová specifika, je se svou rozhodující rolí statistické převahy ve zkoumaném vzorku kompatibilní i s dnešní korpusovou lingvistikou. Ani hodnocení jazykových kvalit textů nelze opustit, protože v korpusech, a tím víc na internetu, jsou vidět značné rozdíly v kvalitách textů, mj. na škále ledabylost – pečlivost. Spíš se vyplatí tyto signály registrovat a vyhodnocovat, než abychom prostě sčítali výskyty.

Prosté sčítání relevantních dat s irelevantními provádí i nástroj primárně určený jako lexikografická pomůcka: WordSketches. Tento nástroj vytváří obraz kolokací zkoumaného lemmatu v gramatických strukturách, které sám vytipuje. Pracuje vždy nad některým korpusem a dědí jeho značkovací chyby (podle toho pak vypadá obraz struktur) a také různá, i závažná frekvenční zkreslení daná repertoárem textů. V korpusu je díky tisku hojnost textů o cestách po horských *hřebenech*, ale málo textů s *hřebenem* na česání; je tu hojnost *vřeten* (těstovinových), ale málo se vyskytuje *vřeteno* např. vrtačky. V tom je práce tohoto nástroje s celými lemmaty, nikoli s uživatelem definovanými skupinami tvarů (např. aspoň jen

singulár) kontraproduktivní, stejně jako v práci jen s celým korpusem, nikoli podle výzkumných potřeb třeba se subkorpusem technických textů. Spíš než lingvisticky důležité informace zobrazují WordSketches, o čem se hodně píše v novinách, takže je to spíš nástroj pro *information retrieval* než pro lingvistiku; pro ni potřebuje být adaptován.

Korpus, který jako celek lze uzнат v jistých ohledech a podle jistých měřítek za reprezentativní, si z povahy věci nemůže nárokovat reprezentativitu pro každý jev, který se rozhodneme v něm zkoumat. Uvažme následující řetěz podmnožin: *jazykové jevy současné češtiny, tvary ohebných slov, tvary substantiv, tvary n-kmenů, variantní tvary n-kmenů, variantní tvary jednoho z n-kmenů, konkrétní variantní pádová pozice konkrétního n-kmenu (např. dativ singuláru), konkrétní pádová varianta konkrétního n-kmenu (např. dativ -u), konkrétní pádová varianta konkrétního n-kmenu při jednom z jeho lexikálních významů; řídkce užívaná pádová varianta*. Na začátku řetězu jsou rozdíly i několika řádů, na konci dospíváme k hapaxům a nulám, jimž výpovědní hodnotu přičíst nelze. Abych byl pokud možno komplexně popsat úzus n-kmenů, musel jsem přibrat i jiné zdroje dat, zejména data podle internetu. V disertaci jsem dokázal, že přijetí těchto dat nevnese do popisu chaos: nikde neobrátilo poměr variant, a pokud v několika málo případech přineslo posun o jeden stupeň škály, pak takový posun nastane i při porovnávání dat podle dvou korpusů. Mezi daty podle reprezentativního korpusu a daty podle „tekutého“ internetu není protiklad dat spolehlivých vs. nespolehlivých: vzhledem k předmětu zkoumání byla oboje data nespolehlivá. Skutečně spolehlivá data, např. podle korpusů ad hoc, v době zpracování disertace k dispozici nebyla a stále ještě (u nás) nejsou. Ostatně data podle reprezentativního korpusu jsou uvedena i v těch případech, kdy jsem se odůvodněně rozhodl použít jiná data jako měrná.

Poměr mezi korpusovou lingvistikou a filologií se odvíjí od toho, co filologií rozumíme. Pokud ji ztotožníme s jazykovědou a tím s lingvistikou, pak je korpusová lingvistika obor, který se nedávno emancipoval a některé její rysy tomu zpočátku odpovídaly. Filologii lze však také chápat jako komplexní zájem o texty, na jejichž základě si děláme představu o kultuře a také o jazyku. Lze si jen přát, aby se filologie naučila počítat s korpusy, aby se korpusová lingvistika neváhala čerpat z tisíciletých zkušeností filologie a aby mezi oběma nepanoval vztah klientský, nýbrž partnerský.